

РЕШЕНИЕ № 11

София, 28 юли 2022 г.

(Обн., ДВ, бр. 64 от 09.08.2022 г.)

Конституционният съд в състав: председател - Павлина Панова, членове: Мариана Карагьозова-Финкова, Константин Пенчев, Филип Димитров, Надежда Желепова, Атанас Семов, Красимир Влахов, Янаки Стоилов, Соня Янкулова ^{при} участието на секретар-протоколиста Десислава Пенкова разгледа в открито заседание на 28 юли 2022 г. конституционно дело №3/2022 г., докладвано от съдия Соня Янкулова.

Производството е по чл. 149, ал. 1, т. 2 от Конституцията на Република България във фазата за решаване на делото по същество.

Делото е образувано на 28.02.2022 г. по искане на омбудсмана на Република България за установяване на противоконституционност на §5 от Преходните разпоредби на Закона за изменение и допълнение на Семейния кодекс (ПР на ЗИДСК, обн. ДВ, бр. 103 от 2020 г.).

Разглеждането на искането по същество е допуснато с определение от 22.03.2022 г.

Омбудсманът намира §5 ПР на ЗИДСК за противоречащ на чл. 4, ал. 1 и на чл. 14 от Конституцията, както и на стабилността и сигурността като водещи принципи в нормативната уредба на произхода. Определя като непропорционално на стабилитета на установените родствени връзки въздействието на допуснатото от разпоредбата упражняване на въведеното със закона право на оспорване на презумптивното бащинство за период, който е неограничен назад във времето относно узнаването на правопораждащите юридически факти.

От поканените заинтересувани институции становище са представили Върховният касационен съд, министърът на правосъдието и Държавната агенция за закрила на детето.

От поканените неправителствени организации становище са предложили сдружение „Национална мрежа за децата“ и сдружение „Асоциация родители“.

От поканените специалисти правно мнение са представили проф. д-р Даниел Вълчев, доц. д-р Велина Тодорова, доц. д-р Венцислав Петров и доц. д-р Симеон Гройсман.

Министърът на правосъдието, Държавната агенция за закрила на детето и доц. д-р Симеон Гройсман поддържат становище за противоконституционност на §5 ПР на ЗИДСК.

Министърът на правосъдието и Държавната агенция за закрила на детето намират допуснатото обратно действие на закона за непропорционално, прекомерно, неотчитащо принципите на стабилност и истинност на произхода и засягащо придобити субективни права, нарушаващо стабилността на правовия ред и законовата уредба в противоречие с чл. 4, ал. 1 от Конституцията. Изразяват съмнение, че законодателят се е ръководил от най-добрите интереси на детето, по смисъла на чл. 14 от Конституцията, тъй като промяната на произхода и разрушаването на роднинския кръг би могло да се окаже застрашаващо за психиката и здравето на широк кръг деца, на техните родители и близки роднини.

Доц. д-р Симеон Гройсман приема създаденото с чл. 62, ал. 1 и 5 от Семейния кодекс (СК) право на определяне на правната връзка между мъжа с предполагаемото му дете за съответно на правото на личен и семеен живот, гарантирано от чл. 32, ал. 1 от Конституцията и от член 8 от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи (ратифицирана със закон, обн. ДВ, бр. 66 от 1992 г., обнародвана ДВ, бр. 80 от 1992 г., в сила за България от 07.09.1992 г.; Конвенцията). За съответно по принцип на изискването на правовата държава смята и допуснатото с §5 ПР на ЗИДСК обратно действие, но преценява, че националният законодател не е намерил верния баланс на конкуриращите се права и не е защитил интересите на детето. Основанието за това намира при разглеждането на §5 ПР на ЗИДСК в цялостната му конструкция, която според него включва и разпоредбите, на които се придава обратно действие – чл. 62, ал. 1 и 5 СК. Техният недостатък – изискването съдът да постанови решението си, а не да прецени допустимостта на искането, с оглед на най-добрите интереси на детето, е недостатък и на самия §5 ПР на ЗИДСК, което прави обратното действие несъответно на императивното изискване към държавата за закрила на

децата – чл. 14 от Конституцията.

Върховният касационен съд, сдружение „Национална мрежа за децата“, сдружение „Асоциация родители“, проф. д-р Даниел Вълчев, доц. д-р Велина Тодорова и доц. д-р Венцислав Петров поддържат, че искането е неоснователно, и привеждат доводи за конституционносъобразност на §5 ПР на ЗИДСК.

Върховният касационен съд излага мотивите за приемането на чл. 62, ал. 1, изр. 3 и ал. 5, изр. 1 СК – гарантиране на правото на личен живот по смисъла на член 8 от Конвенцията. Сочи, че на основание член 8 от Конвенцията защитата на това право е била допустима и до приемане на изменението на закона – ДВ, бр. 103 от 2020 г., но не е съществувал национален правен ред за нейното осъществяване. Намира, че §5 ПР на ЗИДСК предписва несъщинско обратно действие на закона, обусловено от съображения за справедливост, поради което разпоредбата не е в противоречие с принципа на правовата държава и не е противоконституционна. Обосновава, че правният интерес и произнасянето по същество по предявените иски, са предопределени от приоритетното зачитане на най-добрите интереси на детето.

Сдруженията „Национална мрежа за децата“ и „Асоциация родители“ се позовават на практиката на Европейския съд по правата на човека и визират справедливостта на оспорената разпоредба.

Проф. д-р Даниел Вълчев изяснява естеството на §5 ПР на ЗИДСК като вторична оперативна норма, която няма същинско обратно действие. Сочи, че макар да е спорно дали националният законодател с нужната прецизност е установил конкуриращите се принципи и ценности, целта на §5 ПР на ЗИДСК е да възстанови справедливостта и не е налице противоречие с изискванията за предвидимост и правна сигурност като елементи от принципа на правовата държава. Обосновава, че §5 ПР не влиза в противоречие със задължението на държавата и обществото да закриля семейството и децата, тъй като принципът на истинност на произхода е част от тази закрила. Излага мотиви за действие *intuitu personae* на евентуалното решение на Конституционния съд за установяване на противоконституционност на §5 ПР на ЗИДСК поради изтеклия едногодишен преклузивен срок, което действие би било несъвместимо с принципите на правовата държава и равенството пред закона.

Доц. д-р Велина Тодорова мотивира промените в чл. 62, ал. 1 и 5 СК с необходимостта да се постави мост между уредбата на юридическия факт на

произхода и конституционноправната защита на правото на личен живот при съчетаване на принципите на истинност и на стабилност, основни за правната уредба на произхода. Сочи, че независимо от преценката за вида на обратното действие на §5 ПР на ЗИДСК, неговата очевидна цел е да осигури равенство на бащите пред закона, гарантирано от член 6, ал. 1 от Конституцията, при достатъчно категорични гаранции за интересите на детето и на обществото от стабилен произход. Обосновава, че интересът на детето трябва да бъде разгледан във фазата на спора по същество, а не по допустимост на иска, включително и в контекста на липсата на краен срок по чл. 62, ал. 5 СК, тъй като интересът на детето не може да се определи с абстрактната преценка на законодателя. Мотивира съответствието на установения с чл. 62, ал. 1 и 5 СК нов баланс между принципите на истинност и на стабилност на произхода с чл. 4, ал. 1 и чл. 14 от Конституцията, с оглед на което намира, че и оспореният §5 ПР на ЗИДСК е съответен на конституционните ценности и на върховенството на правото.

Доц. д-р Венцислав Петров аргументира, че не е възможно от връзката на §5 ПР на ЗИДСК с чл. 62, ал. 1, изр. 3 СК да се изведе неговата противоконституционност. Излага значимостта, но и проблемите в приетата от законодателя уредба на правото по чл. 62, ал. 5 СК. Сочи, че в случая с §5 ПР на ЗИДСК не се касае за същинско обратно действие, а за действие по отношение на заварени правоотношения. Поддържа, че проблемите, свързани с въведеното в чл. 62, ал. 1, изр. 4 СК правило, както и с това по алинея 5, пораждаат нуждата от спешна законодателна интервенция, но те не водят до противоконституционност на §5 ПР на ЗИДСК поради противоречие с чл. 4, ал. 1 и чл. 14 от Конституцията.

Конституционният съд, като обсъди доводите в искането, представените по делото становища и правни мнения и относимата правна уредба, за да се произнесе, взе предвид следното:

Разпоредбата на §5 ПР на ЗИДСК гласи: „За лицата, за които обстоятелствата, обуславящи правото на иск по чл. 62, ал. 1, изречение трето и ал. 5, изречение първо, са били налице преди влизането в сила на този закон, сроковете за предявяване на съответните иски текат от влизането в сила на закона“. Следователно установеното в разпоредбата правило определя единствено темпоралното измерение на действието на друго правило, пряко регулиращо поведението на правните субекти и уредено в други разпоредби. Предвид използваната от законодателя юридическа техника на препращане, цялостният регулаторен потенциал на §5 ПР на ЗИДСК се установява,

като се отчете и съдържанието на нормите, към които препраща – чл. 62, ал. 1, изр. 3 и ал. 5, изр. 1 СК.

Член 62 СК урежда оспорването на произхода от бащата, установен на основата на презумпцията за бащинство, въведена в чл. 61, ал. 1 СК – съпругът на майката се смята за баща на детето, родено по време на брака или преди изтичането на триста дни от неговото прекратяване.

С разпоредбата на чл. 62, ал. 1, изр. 3 СК, към която препраща §5 ПР на ЗИДСК, законодателят е създал нов срок за упражняване на правото на съпруга на майката (презумптивния, *de jure* баща) да оспори бащинството. Освен съществуващото до изменението, с което е приета и оспорената разпоредба (ДВ, бр. 103 от 2020 г.), право на съпруга на майката в рамките на една година от узнаване на раждането да оспори, че е баща на детето, като докаже, че то не е могло да бъде заченато от него, след изменението той вече може да оспори бащинството и до една година от узнаване на обстоятелствата, които опровергават бащинството, ако узнаването е станало по-късно по независещи от него причини, но не по-късно от навършване на пълнолетие на детето.

Сравнението на уредените в чл. 62, ал. 1, изр. 1 и в изр. 3 СК права сочи на еднакви предпоставки, обуславящи съществуването на правото на иск на презумптивния баща. Те са: качеството на съпруг на майката на дете, което е родено по време на брака или преди изтичане на триста дни от неговото прекратяване, и едногодишен срок за упражняване на правото. Различни в двете хипотези са: началният момент на срока за упражняване на правото (моментът на узнаване на раждането и моментът на узнаване на обстоятелствата, опровергаващи бащинството, когато това е станало след узнаването на раждането по независещи от презумптивния баща причини) и наличието на изрично посочен в изречение трето краен срок за упражняване на правото (пълнолетието на детето).

С разпоредбата на чл. 62, ал. 5 СК, която е нова, приета с посоченото изменение – ДВ, бр. 103 от 2020 г., и към която също препраща §5 ПР на ЗИДСК, кръгът на лицата, легитимирани да оспорят бащинството, основано на брачния произход, е разширен и включва всяко трето лице, което претендира да е биологичен баща на детето. Условие, обуславящо съществуването на правото на иск на третото лице, освен неговото твърдение, че е биологичен баща, е предявяването на иск за установяване на бащинство. Срокът за упражняване на това право, установен в

изречение първо, е една година от узнаването на раждането, като няма посочен краен срок.

В мотивите на Закона за изменение и допълнение на Семейния кодекс, в съответствие с които са приети както оспореният в искането §5, така и измененията и допълненията на чл. 62, ал. 1, изр. 3 и ал. 5, изр. 1, към които препраща §5, е посочено, че същите „са обусловени от необходимостта от изпълнение на решенията на Европейския съд по правата на човека“ – *Л.Д. и П.К. срещу България*, №7949/11 и №45522/13, 8 декември 2016 г., и *Докторов срещу България*, №15074/08, 5 април 2018 г. – „и имат за цел отстраняване на констатирано непълно съответствие на действащите норми в Семейния кодекс с чл. 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) от Конвенцията“ (решението по делото *Л.Д. и П.К. срещу България* е релевантно за оспорване на припознаването, уредено в чл. 66 СК, чиято разпоредба не е предмет на искането на омбудсмана).

По силата на член 46, §1 от Конвенцията България е признала задължителната юрисдикция на Европейския съд по правата на човека, но в решенията си този съд не дава готови нормативни разрешения, а преценява ефективността на защита на правата, гарантирани от Конвенцията. В решението по делото *Докторов срещу България* Европейският съд по правата на човека приема, че в конкретния случай липсва практическа възможност за разглеждане на иска за оспорване на бащинството по същество, тъй като по закон не съществува „предварително производство или разглеждане, имащо предварителен характер, при които съдилищата биха могли да разгледат конкретните обстоятелства на неговото [на жалбоподателя] правно положение и дали е в най-добрия интерес на детето да се допусне разглеждане на основателността на оспорването от страна на жалбоподателя на неговото бащинство“ (§32). Съдът изрично посочва, „че тази ситуация очевидно е резултат от целта на законодателя да поддържа стабилност в социалните отношения, като дава превес на вече установения законен произход“. Приема я за разумна, но счита, че трябва да съществуват и механизми, които позволяват да се отчитат конкретните обстоятелства за всеки отделен случай и „как те засягат всяка от участващите страни“ (§32). Съдът сочи, че „установяването на негъвкави срокове е вероятно да противоречи“ на засегнатия интерес във връзка с личния живот (§29) и не дава възможност „да се направи преценка на различните интереси и същите да се претеглят по отношение на първостепенното съображение за най-добрия интерес на детето“ (§30).

С изменението и допълнението на чл. 62, ал. 1, изр. 3 и 4 и ал. 5 СК, ДВ, бр. 103 от 2020 г., съществуващият в националното право баланс между принципа на правната сигурност, проявяващ се в контекста на правоотношенията, свързани с произхода като принцип на стабилност на правно признатия произход, и правото на всеки на неприкосновеност на личния живот, проявяващо се в контекста на същите тези правоотношения и като принцип на истинност на произхода, намира ново проявление. Създадената възможност за оспорване на презумптивното бащинство от презумптивния баща и след изтичането на една година от узнаването на раждането, както и възможността презумптивното бащинство да бъде оспорено от трето лице, което претендира да е биологичен баща на дете с установен презумптивен произход, откриват възможност за много по-точен, съобразен с относимите обстоятелства за всеки конкретен случай баланс на различните интереси и права при установяване на произхода от бащата.

С оспорения §5 ПР на ЗИДСК законодателят променя установения в чл. 62, ал. 1, изр. 3 и ал. 5, изр. 1 СК, към които препраща, начален момент на срока, в който съпругът на майката и претендиращият да е биологичен баща могат да оспорят презумптивното бащинство. Това не е моментът на узнаване на обстоятелствата, които опровергават бащинството, съответно моментът на узнаване на раждането, както това е предвидено в чл. 62, ал. 1, изр. 3 и ал. 5, изр. 1 СК, а влизането в сила на Закона за изменение и допълнение на Семейния кодекс – 08.12.2020 г., при запазване на продължителността на срока от една година. Ако правилото на §5 ПР на ЗИДСК не съществуваше, съпругът на майката и претендиращият да е биологичен баща, които в периода до 08.12.2019 г. са узнали релевантните за предявяване на иска по чл. 62, ал. 1 и 5 СК факти и обстоятелства, не биха могли да упражнят създаденото с новия закон право поради изтеклия преди влизането му в сила едногодишен срок за упражняване на правото. Това сочи, че §5 ПР на ЗИДСК има отношение единствено към настъпили преди влизането на закона в сила факти.

В своята практика Конституционният съд приема, че ретроактивното действие на правна норма, която урежда материални граждански правоотношения, не е по принцип забранено от Конституцията – *per argumentum a contrario* от чл. 5, ал. 3 от Конституцията (Решение №7 от 10.04.2001 г. по к. д. №1/2001 г., Решение №12 от 11.11.2010 г. по к. д. №15/2010 г., Решение №8 от 27.05.2021 г. по к. д. №9/2020 г., Решение №4 от 20.04.2021 г. по к. д. №1/2021 г.). Съдът многократно прави разграничение между обратното действие на правна норма, която преурежда факти,

осъществили се преди влизането ѝ в сила, като правните последици от тях се считат за породени от момента на осъществяване на факта (ретроактивност *stricto sensu*, *ex tunc*), и обратното действие на правна норма, която преурежда от влизането си в сила правните последици на факти, настъпили преди влизането ѝ в сила (привидна, несъщинска ретроактивност, *interferentio in juris vinculo*; Решение №10 от 24.10.2013 г. по к. д. №8/2013 г., Решение №4 от 11.03.2014 г. по к. д. №12/2013 г., Решение №5 от 11.05.2017 г. по к. д. №12/2016 г., Решение №5 от 27.03.2017 г. по к. д. №11/2017 г.). С оглед на това разграничение Конституционният съд преценява съответствието на оспорената правна норма с конституционните принципи и разпоредби (Решение №5 от 11.05.2017 г. по к. д. №12/2016 г.).

Установеното в §5 ПР на ЗИДСК правило преурежда занапред (от датата на влизането на закона в сила) правните последици от настъпил в миналото факт – узнаването от презумптивния и от претендиращия да е биологичен баща на релевантните факти, поради което е налице несъщинско обратно действие.

Конституционният съд посочва в практиката си, че „времето действие на стария и на новия закон, от конституционноправна гледна точка, не е въпрос на случайност или произволно решение, а такъв на претегляне на конкуриращи се ценности. Законодателните решения от такъв тип трябва да са резултат от преценката за конфликт на ценностите през призмата на пропорционалността“. При преценката за конституционна допустимост на времето действие на дадена правна норма при несъщинската ретроактивност съдът отчита също необходимостта от и съразмерността на това действие по отношение на целите на въведеното ново правило, както и степента на засягане на интересите на съответните субекти (Решение №5 от 11.05.2017 г. по к. д. №12/2016 г.).

От конституционно защитените общочовешки ценности, обявени в преамбюла на Конституцията, свързани с произхода са равенството и справедливостта, а правата на личността, нейното достойнство и сигурност са прогласени за върховен принцип. Правото на неприкосновеност на личния живот на гражданите е установено като самостоятелно основно право в Конституцията и изрично е предвидено правото на защита срещу незаконна намеса в личния и семейния живот и посегателство върху честта, достойнството и доброто име на всеки човек (чл. 32, ал. 1), наред с общото право на защита, установено в чл. 56 от Конституцията. По този начин конституционният законодател утвърждава значимостта на личния и на семейния

живот и на тяхната неприкосновеност, както и ценността на честта, достойнството и доброто име като присъщи на всяка човешка личност.

Конституцията изрично декларира, че както децата, така и семейството са под закрилата на държавата и обществото (чл. 14), което значи, че са основополагащи конституционни ценности, на които държавата и обществото дължат защита, но и нещо повече – покровителство, закрилничество. На това задължение на държавата кореспондира правото на детето и на членовете на семейството да изискват относимите за тях и гарантирани от Конституцията права да могат да бъдат осъществявани по начин, който защитава в максимална степен интересите им.

Като гаранция за закрилата на децата и семейството Конституцията установява, че основно право, но и задължение на всеки родител е отглеждането и възпитанието на децата му при ангажимент на държавата да подпомага тяхното осъществяване (чл. 47, ал. 1).

Конституцията не определя смисъла и съдържанието на понятията „личен живот“, „семеен живот“, „чест“, „достойнство“ и „добро име“. Понятията „личен живот“ и „семеен живот“ са широки понятия, които не се поддават на нормативно определяне, защото обхващат множество аспекти на физическата и социалната идентичност на човека, на личното му самоопределяне, на установяването и развитието на неговите реални лични връзки с другите хора и обществото. Честта, достойнството и доброто име са социални категории, създадени и съществуващи в социална среда, които са утвърдени от Основния закон като конституционен фундамент на правния статус на личността.

Произходът на всеки човек – неговата биологична връзка с две лица, основана на факта на зачеването и на факта на раждането – е неотделим от съдържанието на понятието „личен живот“ и е проявление на най-интимно личното. Произходът има значение за идентичността и интегритета на личността, за физическата и психическата стабилност, за емоционалната устойчивост и цялостния духовен живот на всеки човек. Произходът е неразривно свързан с честта и достойнството и е в основата на гражданскоправния статус на човека.

Поради тази значимост на произхода всички свързани с него въпроси неизменно са предмет на позитивноправна регламентация и българският правен ред не прави изключение. В своето историческо развитие (Закон за припознаване на

незаконнородените деца, за узаконяването им и за осиновяването, ДВ, бр. 9 от 1890 г.; Закон за лицата, ДВ, бр. 273 от 1907 г.; Закон за извънбрачните деца и за осиновяването, ДВ, бр. 267 от 1940 г.; Закон за лицата и семейството, ДВ, бр. 182 от 1949 г.; Семейен кодекс, ДВ, бр. 23 от 1968 г.; Семейен кодекс, ДВ, бр. 41 от 1985 г.; Семейен кодекс, ДВ, бр. 47 от 2009 г.) националната правна уредба на произхода, както и на свързаните с него права и задължения търпи развитие, отразяващо променящото се разбиране на обществото за равенството в правата и за значимостта на всяка човешка личност, за ценността на нейната чест и достойнство, включително за правото ѝ на личен и семеен живот.

По отношение на бащинството, установено по презумптивен път – на основата на прилаганата от римското право презумпция *pater is est quem nuptiae demonstrant* (баща е този, когото бракът посочва), законодателят последователно в годините прецизира изключенията от презумпцията, разширява кръга на активно легитимираните да оспорят това бащинство лица, удължава срока за предявяване на иска за оспорване на бащинството, търси точния баланс между различните хипотези на презумптивното бащинство, установява стриктно предмета на доказване.

Произходът на всеки човек и произтичащите от него отношения неизменно са приемани като същностен елемент на правото на личен и семеен живот по смисъла на член 8 от Конвенцията. В практиката си Европейският съд по правата на човека разглежда въпросите на произхода, и в частност на възможността да се определи или да се отрече правната връзка на един мъж с дете, като свързани с правото на всеки на неприкосновен личен и семеен живот (например: *Rasmussen v. Denmark*, №8777/79, 28 ноември 1984 г., §33; *Nylund v. Finland*, №27110/95, 29 юни 1999 г. (dec.); *Shofman v. Russia*, №74826/01, 24 ноември 2005 г., §33; *Chavdarov v. Bulgaria*, №3465/03, 21 декември 2010 г., §36; *Kautzor v. Germany*, №23338/09, 22 март 2012 г., §61; *A.L. v. Poland*, №28609/08, 18 февруари 2014 г., §59; *Adebowale v. Germany*, №546/10, 2 декември 2014 г. (dec.), § 23 и 24; *L.D. and P.K. v. Bulgaria*, №7949/11 и 45522/13, 8 декември 2016 г., §54; *R.L. and Others v. Denmark*, №52629/11, 7 март 2017 г., §38; *Doctorov v. Bulgaria*, №15074/08, 5 април 2018 г., §18).

Конвенцията е международен договор, ратифициран по конституционно предвидения ред, обнародван и влязъл в сила за България, поради което и на основание чл. 5, ал. 4 от Конституцията е част от вътрешното право на страната, прилага се пряко и има предимство пред тези норми на вътрешното законодателство,

които ѝ противоречат. Конституционният съд в своята практика приема, че по отношение на конституционно установените основни права, които са предмет на даденото от него задължително тълкуване, или тези, законовата уредба на които е била предмет на преценка за конституционност, не са налице различия в смисъла на правата, гарантирани от Конституцията, и сходните им, гарантирани от Конвенцията: за член 6 от Конвенцията – Решение №3 от 04.05.2011 г. по к. д. №19/2010 г., Решение №1 от 01.03.2012 г. по к. д. №10/2011 г., Решение №14 от 09.10.2018 г. по к. д. №12/2017 г., Решение №13 от 05.10.2021 г. по к. д. №12/2021 г.; за член 8 – Решение №1 от 10.02.1998 г. по к. д. №17/1997 г., Решение №2 от 12.03.2015 г. по к. д. №8/2014 г., Решение №8 от 15.11.2019 г. по к. д. №4/2019 г.; за член 10 – Решение №7 от 04.06.1996 г. по к. д. №1/1996 г., Решение №8 от 15.11.2019 г. по к. д. №4/2019 г.; за член 14 – Решение №4 от 21.04.1992 г. по к. д. №1/1991 г.

Това дава основание Конституционният съд при упражняване на правомощието по чл. 149, ал. 1, т. 2, пр. 1 от Конституцията, свързано с правата, гарантирани от Конституцията и от Конвенцията, да взема предвид и поясненията, гаранциите и развитието на визиращите тези права норми, възприети в еволютивната практика на Европейския съд по правата на човека. Конституционният съд не намира основание и в настоящото производство да се отклони от практиката си да отчита релевантната юриспруденция на Европейския съд по правата на човека, доколкото българската Конституция не гарантира по-висок стандарт на защита на правото на личен и семеен живот, свързано с произхода, от това, което гарантира Конвенцията, и доколкото по този начин не се ограничава или намалява тази защита съгласно Конституцията (Решение №2 от 18.02.1998 г. по к. д. №15/1997 г.).

Освен посочените, защитени от Конституцията права, които имат отношение към въпросите на произхода, Конституционният съд приема за относими към преценката му за конституционност на оспорения §5 ПР на ЗИДСК установените в Конституцията основни принципи: на правовата държава (чл. 4, ал. 1), на равенството пред закона (чл. 6, ал. 2) и на закрилата на семейството и децата (чл. 14).

В практиката си Конституционният съд подчертава, че принципът на правовата държава като проявление на върховенството на правото е един от основните конституционни принципи (Решение №24 от 12.12.1995 г. по к. д. №30/1995 г., Решение №12 от 13.10.2016 г. по к. д. №13/2015 г.). Като приема, че принципът има

комплексен характер, Конституционният съд последователно разгръща съдържанието му основано на разбирането, че той обединява правовата държава във формален и материален смисъл, установяващи изискванията най-общо за законност и за справедливост. Като основен елемент на правовата държава във формален смисъл Конституционният съд определя принципа на законност, с който са свързани изискванията за правна сигурност и предвидимост (чл. 4, ал. 1, изр. 2 от Конституцията). Правовата държава в материален смисъл според Конституционния съд включва основните права, тяхното гарантиране, ефективно упражняване и справедливо балансиране (чл. 4, ал. 2 от Конституцията – Решение №1 от 27.01.2005 г. по к. д. №8/2004 г., Решение №12 от 11.11.2010 г. по к. д. №15/2010 г., Решение №14 от 21.12.2010 г. по к. д. №17/2010 г., Решение №4 от 11.03.2014 г. по к. д. №12/2013 г., Решение №12 от 13.10.2016 г. по к. д. №13/2015 г., Решение №8 от 27.06.2017 г. по к. д. №1/2017 г., Решение №8 от 15.11.2019 г. по к. д. №4/2019 г., Решение №3 от 28.04.2020 г. по к. д. №5/2019 г., Решение №13 от 05.10.2021 г. по к. д. №12/2021 г., Решение №4 от 22.04.2022 г. по к. д. №14/2021 г.).

При преценката за конституционносъобразност на правна норма, регулираща граждански правоотношения, на която е придадено обратно действие (в общия смисъл), от гледна точка на правовата държава във формален смисъл Конституционният съд преценява спазването на изискването за правна сигурност като гаранция за възможността на гражданите да планират своите действия в съответствие с изискванията на закона и да постигат целите си с разрешени от закона средства. Това включва и преценка дали при обратното действие се отнемат придобити права или възникват други неблагоприятни правни последици за правните субекти (в този смисъл: Решение №12 от 11.11.2010 г. по к. д. №15/2010 г., Решение №14 от 21.12.2010 г. по к. д. №17/2010 г., Решение №5 от 11.05.2017 г. по к. д. №12/2016 г., Решение №3 от 07.03.2019 г. по к. д. №16/2018 г., Решение №8 от 27.05.2021 г. по к. д. №9/2020 г.).

Чрез правилото, установено в §5 ПР на ЗИДСК, законодателят създава правна възможност за упражняване на уреденото с разпоредбите, към които препраща, субективно право на съпруга на майката и на третото лице. Следователно от гледна точка на изискването за правна сигурност правилото на §5 не е противоконституционно – не създава само по себе си неблагоприятни правни последици за адресатите на субективното право и не им отнема пряко придобити права.

Като свързани с правната сигурност и предвидимост Конституционният съд разглежда и яснотата, точността, разбираемостта, прецизността на оспорената разпоредба (Решение №9 от 30.09.1994 г. по к. д. №11/1994 г., Решение №5 от 26.09.2002 г. по к. д. №5/2002 г., Решение №3 от 23.02.2017 г. по к. д. №11/2016 г., Решение №8 от 27.06.2017 г. по к. д. №1/2017 г., Решение №8 от 15.11.2019 г. по к. д. №4/2019 г., Решение №8 от 27.05.2021 г. по к. д. №9/2020 г.). Буквалното възприемане на разпоредбата на §5 ПР на ЗИДСК поради непрецизност на използваната от законодателя словесна конструкция крие риск от неяснота по отношение на предпоставките за приложимост на правото по чл. 62, ал. 1, изр. 3 СК, към което препраща §5, а именно – качеството на съпруг на майката на дете с установен презумптивен произход и неизтекъл срок, като крайният момент за срока за предявяване на иска е пълнолетието на детето. Буквалното възприемане има смисъл, че е необходимо презумптивният баща да е узнал за обстоятелствата преди влизане на изменителния закон в сила и детето да не е навършило пълнолетие. Това поставя въпроса дали искът би бил допустим, ако към датата на предявяването му, т.е. след влизане на изменителния закон в сила, детето вече е навършило пълнолетие.

Регламентацията на субективното право по чл. 62, ал. 1, изр. 3 СК, към което препраща §5 ПР на ЗИДСК, цели да балансира интересите на презумптивния баща и на детето, като законодателят изрично е определил краен срок за упражняване на субективното право, т.е. определил е времеви предел, достигането на който окончателно стабилизира произхода от презумптивния баща. Това законодателно решение е в съответствие с трайната уредба на иска по чл. 62, ал. 1, изр. 1 СК, която обвързва срока за предявяване на иска за оспорване на презумптивното бащинство от съпруга на майката с узнаването на раждането. Узнаването на раждането на детето с оглед на правния статус на презумптивния баща – съпруг на майката, се предполага с много голяма степен на вероятност, че е в рамките на един съвсем кратък период след раждането на детето, поради което законодателят не е посочил изрично крайния момент на възможността да бъде упражнено правото – навършването на пълнолетие на детето. Това разбиране за времеви предел за упражняване на правото на оспорване на презумптивното бащинство от съпруга на майката е трайно установено в съдебната практика.

При това положение приложимостта на оспорената разпоредба на §5 ПР на ЗИДСК в съответствие с целите и логиката на правната норма, чието темпорално действие урежда, е, че към датата на предявяване на иска не трябва да е настъпил

крайният момент за упражняване на правото – пълнолетието на детето. Обратното води до сериозна промяна на самото субективно право, защото ще става дума за възможност за оспорване на презумптивното бащинство на лице, което е навършило пълнолетие, и интересите на детето не биха били водещи.

Както се вижда, недостатъчната законодателна прецизност в §5 ПР на ЗИДСК не прави нормата толкова неясна и неразбираема, че тя да нарушава конституционното изискване за правна сигурност и предвидимост.

Установеното в §5 ПР на ЗИДСК действие е в съответствие и с принципа на легитимните правни очаквания. Както беше посочено, и до влизане на нормата в сила субектите по чл. 62, ал. 1, изр. 3 и ал. 5, изр. 1 СК обективно са били носители на установеното с тези разпоредби субективно право по силата на Конституцията и на предимството, което член 6 и 8 от Конвенцията имат по отношение на вътрешното право с оглед на чл. 5, ал. 4 от Конституцията. Нещо повече – правени са опити да бъде упражнено това право, но липсата на установен правен ред във вътрешното право е лишило негови титуляри от тази възможност и е дало основание да бъде потърсена съдебна защита от Европейския съд по правата на човека. Следователно въведеното с разпоредбата на §5 ПР на ЗИДСК времево измерение на упражняването на правата по чл. 62, ал. 1, изр. 3 и ал. 5, изр. 1 СК е по-скоро правно очаквано и не е в несъответствие с изискването за предвидимост като проявление на принципа на правовата държава.

Принципът на правовата държава изисква също така оспорената разпоредба на §5 ПР на ЗИДСК да не нарушава изискването за справедливост като утвърдена с Конституцията общочовешка ценност.

Както бе посочено по-горе, правото на определяне на правната връзка на един мъж (презумптивен баща, който оспорва бащинството, или биологичен баща, който търси да докаже бащинството) с предполагаемото му дете е неотделимо от правото му на личен живот. Правото на мъжа да ограничи правно признатото му бащинство до действителното му потомство, съответно биологичното му бащинство да получи правно признание, е идентично в ценностен план с правото му да приеме съзнателно бащинската функция независимо от биологичната връзка с детето. Реализирането на всяко от тези права открива възможността за упражняване или за освобождаване от упражняването на родителските права и задължения, а родителството има своето значение при формиране на идентичността на човека, при изграждане на

възприятието му за неговата собствена личност, при създаването и развитието на отношенията му в семейството и с другите. То е източник на възможности в духовния и емоционалния личен живот на засегнатите лица и рефлектира върху тяхното достойнство и чест. Правно установеният произход е предпоставка и за следващите от произхода права и задължения на свързаните лица.

При отчитане на значението, което установяването на произхода от бащата има за мъжа и за другите засегнати лица, и на факта, че целта на оспорения §5 ПР на ЗИДСК е да осигури правна възможност на онези мъже, които поради липса на установен в националното право ред не са могли до влизане на обсъждания Закон за изменение и допълнение на Семейния кодекс в сила да защитят гарантираното им от Конституцията право на личен живот, става ясно, че разпоредбата е замислена и приета с цел да се премахне допуснатата от самия законодател преди това несправедливост. Установеното в оспорената разпоредба правило третира еднакво правни субекти, които се намират в сходна ситуация и които без тази разпоредба биха били третирани различно. Така въведеното с §5 ПР на ЗИДСК правило осигурява спазването на принципа на равенство по смисъла на чл. 6, ал. 2 от Конституцията (Решение №14 от 10.11.1992 г. по к. д. №14/1992 г., Решение №6 от 14.06.2022 г. по к. д. №13/2021 г.) и утвърждава справедливост. Поради това целта на законодателя при установяването на несъщинското ретроактивно действие е сама по себе си легитимна – създава правна възможност за упражняването на едно гарантирано от Конституцията право, за което до влизането на оспорената разпоредба в сила не е създаден процесуален ред за защита.

Въпросите, свързани с произхода, са аспект на правото на личен живот не само на презумптивния баща и на претендиращия да е биологичен баща, но и на детето. То също има право да знае биологичния си произход по отношение на бащата като част от собствената си идентичност. Това следва както от гарантираното от Конституцията и Конвенцията негово право на личен живот, така и от установеното в член 7, §1 на Конвенцията за правата на детето, ратифицирана с решение на Великото народно събрание, обн. ДВ, бр. 32 от 1991 г., обнародвана ДВ, бр. 55 от 1991 г., в сила за страната от 03.07.1991 г., съгласно който детето има, „доколкото е възможно, правото да познава и да бъде отглеждано от своите родители“. По своята цел и същност правото на детето и правото на презумптивния, съответно на претендиращия да е биологичен, баща са с еднакво съдържание, но това не ги прави справедливо балансирани.

Най-добрите интереси на детето съгласно член 3, §1 от Конвенцията за правата на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, а член 8, §1 задължава държавите – страни по същата конвенция, да зачитат правото на детето да запази без незаконна намеса своята самоличност и семейни връзки, както са признати от закона. Тези задължения на държавата са обективирани на конституционно ниво в разпоредбата на чл. 14, която задължава държавата да закриля децата и семейството, както и в чл. 34, ал. 1, гарантиращ правото на всеки на личен и семеен живот. Следователно една правна норма, която урежда правоотношенията във връзка с произхода, трябва да отговаря на изискването за балансиране на правата на детето, на майката и на съпруга на майката, съответно и на претендиращия да е биологичен баща. Водещо за балансирането обаче трябва да е зачитането на най-добрите интереси на детето („интереса на детето“ по израза на Семейния кодекс), защото именно детето и семейството са основополагащи конституционни ценности. Закрилата на детето изисква неговите най-добри интереси да бъдат приоритетно защитени.

Най-добрите интереси на детето при установен презумптивен произход са свързани както с правото му да знае биологичния си произход, така и с правото му да бъде отглеждано и възпитавано в среда, която има характеристиките на истински, действителни семейни отношения, независимо дали те са изградени, или не на основата на биологичното родство. Конституционният съд подчертава, че конституционната закрила на децата и семейството не е обвързана с биологичното родство, а със същността на семейните отношения и значението им за физическото, психическото и емоционалното здраве и устойчивост на детето, за неговото развитие като личност, за правото му да расте в стабилна и обичаща го среда, която допринася за изграждането на неговата личност и му предоставя нужните грижи и закрила.

Многообразието на отношенията, в които може да се окажат лицата, засегнати от оспорване на презумптивен произход, трудно позволява да се унифицират способите за решаване на възможните конфликти между тях. Отчитайки трудността да управлява биологичната несигурност на факта на зачеването, законодателят е създал презумпцията за бащинство, основана на брака, защото неговата цел е правната стабилност на произхода. Но презумпцията не е необорима. Развитието на способите за доказване на биологичното бащинство, основано на научните постижения, направи установяването на биологичния родител истински сигурно. Това, заедно с промяната на ценностната оценка в обществото на фактите, които

оборват презумпцията, постепенно разширява възможностите за установяване на биологичното бащинство, като в същото време поставя пред законодателя предизвикателството да намери точния от гледна точка на засегнатите лица и на обществото баланс между осигурената от презумпцията правна сигурност и установяването на истината.

При действието на правилото, уредено в §5 ПР на ЗИДСК, накърняването на интересите на детето би могло да бъде резултат от периода, в рамките на който презумптивният баща и претендиращият да е биологичен баща са узнали за релевантните обстоятелства, за да упражнят правата си, след влизане в сила на изменителния закон.

Създадената с §5 ПР на ЗИДСК правна възможност за презумптивния баща да оспори бащинството при отчитане на установения краен момент за упражняване на субективното право – пълнолетието на детето, обективно съвпада в значителна степен с периода на отглеждане и възпитание на детето. Ако в този период презумптивният баща е знаел за обстоятелствата, които опровергават бащинството му, той или е приел факта и следващите от него правни последици, или е търсил начини фактически да го отрече. Приемането на факта на презумптивното бащинство и на неговите правни последици прави съществуващите отношения между презумптивния баща, детето и майката с голяма степен на вероятност съответни на съдържанието на понятията „семейство“ и „семеен живот“, които Конституцията закриля и които обективно са в съответствие с най-добрите интереси на детето. Поради това презумптивният баща едва ли би търсил оспорване на бащинството си. Неприемането на факта на презумптивното бащинство прави отношенията на презумптивния баща с детето (и майката) с голяма степен на вероятност такива, че трудно изпълват конституционно защитимото съдържание на понятията „семейство“ и „семеен живот“, поради което и без санкцията на правото не са допринасяли за защита на най-добрите интереси на детето. Законът обаче задължава компетентния съд да реши спора в съответствие с „интереса на детето“. Както се вижда, периодът, в рамките на който презумптивният баща е научил за обстоятелствата, опровергаващи бащинството, сам по себе си не може да доведе до нарушаване на интересите на детето и до конституционно недопустима намеса в правото на засегнатите лица на личен и семеен живот.

Създадената с разпоредбата на §5 ПР на ЗИДСК правна възможност за третото лице – претендиращ да е биологичен баща, да оспори презумптивното бащинство, с

оглед на съдържанието на разпоредбата към която препраща и която не съдържа изрично краен момент за упражняване на правото – пълнолетието на детето, поражда риск, че трето лице може да оспори всяко презумптивно бащинство, независимо от възрастта на лицето с установен презумптивен произход. Такова разбиране има потенциал оспорването на презумптивното бащинство да засегне не само интереси на дете с установен презумптивен произход, но и такива на много други лица, свързани с него в годините, в т.ч. и техния правен статус. Конституционният съд приема, че установеното в чл. 62, ал. 5, изр. 3 СК задължение на съда да реши спора, като вземе предвид „интереса на детето“, изключва тази възможност. Както бе посочено, защитата на най-добрите интереси на детето е принцип, установен в националното ни право като проявление на конституционното задължение на държавата за закрила на децата (чл. 14), също така и на задължението на държавата като страна по Конвенцията за правата на детето, която определя като дете всяко човешко същество под 18 години. Вярно е, че Семейният кодекс не дава дефиниция на понятието „дете“ и в контекста на произхода понятията „дете“ и „родител“ не са обвързани с възрастта, а имат съдържание на правно призната връзка между две лица, при която едното произхожда от другото, но принципът за защита на най-добрите интереси на детето не се прилага по отношение на лица, навършили 18 години, тъй като те не са обект на особена грижа от страна на държавата по смисъла на чл. 14 от Конституцията.

Следователно формалната липса на краен срок за упражняване на правото по §5 ПР на ЗИДСК в контекста на чл. 62, ал. 5, изр. 1 СК, към която оспорената разпоредба препраща, не дава основание да се приеме неограничена от достигането на пълнолетие на детето възможност за упражняване на субективното право от третото лице, което претендира да е биологичен баща на лице с установен презумптивен произход.

Единствено такова казуално тълкуване на оспорената разпоредба на §5 ПР на ЗИДСК поставя в равностойно положение оспорващия презумптивен и претендиращия да е биологичен баща. То е в съответствие и с изискването компетентният съд да реши делото, „като вземе предвид интереса на детето“, т.е. като гарантира защита на конституционните ценности – децата и семейството, и едновременно балансира точно интереса на обществото от стабилност на правно установения произход и правото на всеки на неприкосновеност на личния му живот.

При отчитане на така изясненото ограничение в действието на §5 ПР на ЗИДСК

по отношение на правото на претендиращия да е биологичен баща е възможно интересите на третото лице, на презумптивния баща, на майката и на детето да съвпадат, защото всички приемат факта на зачеване от третото лице и не оспорват неговото бащинство, но е възможно и техните интереси да не съвпадат. При съвпадение на интересите на засегнатите лица няма правна логика всички те да признават и да искат фактическото положение да бъде правно признато, независимо колко назад във времето е узнаването на раждането на детето, а съдът да не го допусне, защото е налице обективно съответствие с най-добрите интереси на детето. Когато правните интереси на засегнатите лица не съвпадат, справедливият баланс на интересите е гарантиран от задължаването на компетентния съд да реши делото, като вземе предвид „интереса на детето“ като конституционна ценност, изискваща приоритетна защита.

Следователно установеното чрез §5 ПР на ЗИДСК несъщинско обратно действие по отношение на субективни права на презумптивния и на претендиращия да е биологичен баща не е само по себе си конституционно нетърпимо. То не засяга конституционните ценности – децата и семейството, и свързаните с тях право на личен и семеен живот на засегнатите лица и не нарушава гарантираната им от Конституцията засилена защита.

Разпоредбите на чл. 62, ал. 1, изр. 3 и на ал. 5, изр. 1 СК, към които препраща оспореният §5 ПР на ЗИДСК, са свързани с изречение 4 на алинея 1 и с изречение 3 на алинея 5 на същия чл. 62 СК. Конституционният съд подчертава, че установеното в посочените изречение 4 и изречение 3 правило изисква от компетентния съд по конкретния правен спор да преценява дали въобще да допусне при действието на §5 разглеждането на иска по същество, като се ръководи именно от най-добрите интереси на детето. Такова разбиране осигурява справедлив баланс на правата на всички засегнати при оспорване на презумптивното бащинство лица. То съответства в най-пълна степен и на духа на посочената по-горе относима практика на Европейския съд по правата на човека. Едва когато компетентният съд установи през призмата на най-добрите интереси на детето, че социалната и семейната реалност не съответстват на възприетата правна презумпция, следва да пристъпи към разглеждане на делото по същество. Такъв подход на компетентния съд е оправдан от социалния консенсус в подкрепа на родителството като основано на устоялото векове правило, че родителят действа винаги в интерес на детето, както и на изискването за справедливост и за отговорност на възрастните към децата. Така става реално изпълнимо задължението

на държавата по чл. 14 от Конституцията за закрила на детето и семейството, защото най-добрите интереси на детето не се определят единствено от биологичния му произход. Обратното на изложеното създава риск от установяване на правно положение, което не е в съответствие с духа и разума на разпоредбата на чл. 14 от Конституцията, която компетентният съд е длъжен да съобрази.

По тези съображения Конституционният съд приема, че оспореният §5 ПР на ЗИДСК, в контекста на изложеното разбиране на разпоредбите, към които препраща (чл. 62, ал. 1, изр. 3 и ал. 5, изр. 1 СК), не е в несъответствие с изискванията, произтичащи от принципа на правовата държава (чл. 4, ал. 1 и 2 от Конституцията), не засяга засилената, конституционно гарантирана закрила на децата и семейството (чл. 14 от Конституцията) и не навлиза по конституционно нетърпим начин в неприкосновеността на личния и семейния живот на засегнатите лица (чл. 32, ал. 1 от Конституцията). Поради това искането на омбудсмана за установяване на противоконституционност на §5 ПР на ЗИДСК следва да бъде отхвърлено.

Въз основа на изложеното и на основание чл. 149, ал. 1, т. 2 от Конституцията Конституционният съд

Р Е Ш И:

Отхвърля искането на омбудсмана на Република България за установяване на противоконституционност на §5 от Преходните разпоредби на Закона за изменение и допълнение на Семейния кодекс (обн. ДВ, бр. 103 от 2020 г.).

Решението е подписано с особено мнение от съдиите Филип Димитров и Красимир Влахов.

Председател:

Павлина Панова